

Kant a Herder: kultúra ako podstata ľudstva

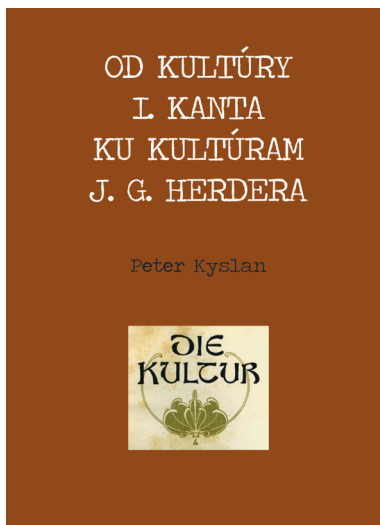
Martin Babjak

Univerzita
Pavla Jozefa Šafárika
v Košiciach

Kyslan, P., 2022. *Od kultúry I. Kanta ku kultúram J. G. Herdera*. Bratislava: Slovenské filozofické združenie pri SAV. 249 s. ISBN 978-80-973092-8-2.

Samotný názov recenzovanej vedeckej monografie Petra Kyslana *Od kultúry I. Kanta ku kultúram J. G. Herdera* vystihuje aktuálnosť témy v súčasných filozofických, ale aj spoločenských perifériách. Kultúra je nepochybne pojem, ktorý za posledné štvrtstoročie absentuje v mnohých spoločenských, akademických, ale aj vedných či politických sférach. Obdobie osvietenstva, v ktorom možno hovoriť o rozmachu kultúry, ako ju poznáme dnes, bolo plodné na revolúcie, ktoré formovali fundamentálne chápanie a opätovnú identifikáciu pojmov ako kultúra, výchova, dejiny, humanita, jazyk a pokrok. Takéto osvietenenské revolúcie možno považovať za základ dnešnej západnej civilizácie a myšlienky kodifikované v tomto období tvoria pevný základ pre chápanie súčasného západného sveta a jeho hodnôt a noriem.

Základnou a veľmi dôležitou otázkou, ktorá sa viaže na pojem kultúry, je pýtanie sa na filozofický problém kultúry ako problém nemeckej filozofie: prečo sa práve pojem kultúry vníma hlavne v Nemecku a ako súvisí Kanto-va a Herderova filozofia s pojmom kultúry. Možné odpovede na tieto otázky môžeme podľa predloženej monografie hľadať aj v náboženstve. Náboženstvo spolu s osvietenstvom sú dodnes podrobené kritike z rôznych spo-

čenských či filozofických strán. Nemožno sa čudovať, keďže oba pohľady na človeka, osvietenstvo aj náboženstvo pristupujú k človeku rôzne, častokrát kontroverzne. Osvietenstvo uvádza Európu do nových, moderných dejín sveta, kde sa opäť človek vracia a prehodnocuje základné ľudské hodnoty. Všetky tieto aspekty kultúry, osvietenstva a náboženstva, ktoré formovali Kantov pohľad na kultúru, autor recenzovanej monografie brilantne hodnotí a dáva do paralel v predslove práce. Pre lepšie zorientovanie sa v pojmoch, autor definuje viacero vymedzení pojmu kultúra, a to „ako tvorba a inovácie, tvorba noriem a hodnôt, porozumenie sebe, formovanie identity, zabezpečenie totožnosti, socializácia, kritická reflexia, výchova, reprezentácia a tradícia“ (s. 9). Predslov je taktiež obohatený o interdisciplinárny pohľad na pojem kultúry a pripomína nám všetky disciplíny zaoberajúce sa kultúrou. Nielen filozofia, ale aj literatúra, história, kultúrna antropológia, etika a politické vedy analyzujú pojem kultúry a nepochybne implementujú kultúrne aspekty do svojho skúmania. Predslov nám taktiež ponúka široký prierez autormi (Sh. Anderson-Goldová, P. Kleingeldová, Y. Yovel, M. Forster, G. Cavallar a mnoho iných), ktorí venujú svoje práce pojmom ako kultúra a ktorí vychádzajú z Kantovej a Herderovej definície pojmu kultúra, čo svedčí o kvalite recenzovanej monografie a autorovej znamenitej znalosti literatúry.

Monografia má deväť hlavných kapitol. V prvých kapitolách sa autor venuje historickej charakteristike a komparácii vyššie spomenutých nosných pojmov kultúry z pohľadu Kanta a Herdera. Postupne však autor prechádza k podrobnej analýze pojmov ako výchova, náboženstvo, pokrok. Prvá kapitola, respektíve časť I. sa sústreďuje výlučne na myšlienky, názory a spisy filozofov Kanta a Herdera. To predstavuje fundament pre ciele monografie, ktorými sú rekonštrukcia filozoficko-kultúrnych koncepcií a dejinno-filozofická báza dvoch sémantických paradigiem pojmu „kultúra“. Ďalej sa v prvej časti stretneme s viacerými pohľadmi na život a pôsobenie oboch vybraných filozofov. Monografia je plná myšlienok, ktoré priamo vychádzajú z pramenných textov, a to: *Domnělý začiatok ľudských dejín, K večnému mieru, Idea ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle, Správa o príprave prednášok na zimný semester 1765 – 1766, Základy metafyziky mravov* a tiež v ďalších spisoch ako *Metafyzika mravov, Antropológia z pragmatického hľadiska*. Nemožno opomenúť fakt, že výber vyššie spomenutých diel nepredstavuje elimináciu kritických prác Kanta, ale slúži na komparáciu a argumentačný materiál pre finálne bádanie po Kantovom pojme kultúry. Herder, ktorého myšlienky stáli pri zrode antropológie a vedeckého pojmu kultúry, stojí v tejto monografii po boku Kanta a predstavuje neoddeliteľ-

ný fragment formovania riešení, ktoré si autor zadefinoval ako cieľ práce, a to rekonštrukciu kultúrnych koncepcií. V prvých častiach je prítomná sekundárna úloha analýzy práce, a to komparácia životných príbehov Kanta a Herdera, počas ktorých vznikli prvotné definície a myšlienky o kultúre. Za veľmi dôležitý aspekt považujem krátky diskurz o Herderovom prínose v oblasti filozofie jazyka a mysle (s. 28). Neodmysliteľnou súčasťou analyzovaných filozofických koncepcií je pohľad na metafyzické koncepcie oboch filozofov a ich pokus o etablovanie metafyzických metód, čo nazývame „zobudenie sa z dogmatického spánku vďaka Humovi“ (s. 39).

Druhá polovica monografie je dedikovaná teoretickým a praktickým výzvam výchovy a vzdelávania, pričom sa bližšie zameriava na nemeckú teóriu *Bildung* z 18. storočia, presnejšie na to, ako ju chápali Kant a Herder, t. j. ako „všeobecnú činnosť s cieľom zdokonaľovať ‚skutočnú prirodzenosť‘ alebo ‚vyššie ja‘ človeka“ (s. 115). Po krátkom historickom exkurze používania tohto pojmu sa prechádza k interpretácii Kantovej *Bildung* teórie, kde sa hneď na úvod zdôrazňuje, že nejde o žiadnu ucelenú koncepciu, čo značne komplikuje vymedzenú úlohu. Vyzdvihnutých je tu viacero bodov, ktoré pomáhajú zachytiť kľúčové elementy Kantovho poňatia *Bildung*. Ide predovšetkým o jeho presah do sociálnej, politickej či dejinnej sféry, pričom dôležitý aspekt tu zohrávajú Kantove úvahy o výchove k spoločnosti či svetoobčianstvu, obrate do budúcnosti, inštitucionalizácii výchovy a vzdelávania i svetovej univerzálnej perspektíve výchovy. V reakcii na Kantov model je následne analyzovaná Herderova *Bildung* teória, ktorá je spredmetnená schémou jazyk – národ – humanita. Herderovo chápanie *Bildung* bolo praktické a utilitárne, kde mali signifikantný priestor školy ako inštitúcie. Dôraz kládol na kumuláciu všetkých poznatkov, znalosť jazykov ako mechanizmu generačného prenosu vnímania sveta či na silnú spojitosť *Bildung* s politikou. Veril v praktický význam filozofie, v jej úlohu pretvárať jednotlivcov i celé národy. Možno teda konštatovať, že pre Herdera je filozofia jednoducho teória *Bildung*.

Ďalšia sekcia začína porovnaním rozličného postoja k chápaniu dejín a kultúry u oboch mysliteľov. Dejiny síce obaja ponímali ako celok, no ich účel, štruktúru či ciele videli odlišne. Práve rozdielnosť, ale i určitá spätosť filozofickodejinných koncepcií Kanta i Herdera je ilustrovaná na vybraných témach. V prípade Herdera ide o témy sekularizmu, pokroku a historizmu, v prípade Kanta ide o témy ako idea všeobecných dejín, spor o pokrok a svetoobčianstvo. Herderove myšlienky o dejinách sú kreované v konfrontácii s modernou výzvou sekularizácie dejín. Prirodzene si kladie otázky, aké miesto má v dejinách Boh či človek. Sekularizáciu vnímal ako žiaducu,

no podobne ako Kant, aj on si uvedomoval, že jej extrémny variant nie je funkčný a neuspokojí duchovné potreby ľudstva. Herderovo uznanie dejín odlišných kultúr či akceptovanie rôznych vierovyznaní je ukážkou adekvátnej miery sekularizmu. Ideu pokroku (na rozdiel od Kanta) Herder spochybňoval, zdôrazňoval však kultúrno-dejinnú toleranciu. Nebol však relativistom, pretože pripúšťal ideál, kam by dejiny mali smerovať a ako by sa mohli kultúry zlepšovať. Zároveň sa pričínal o rozvoj historizmu ako metódy vo filozofii a humanitných vedách. Záujem o filozofiu dejín je veľmi badateľný aj z Kantových diel. Tematizuje tu rôzne politické, právne, etické či náboženské otázky. V tomto kontexte je preňho kultúra (na rozdiel od Herdera) negatívnou odpoveďou na prírodu. Dejiny vytvárajú morálny svet, sú procesom, ktorý smeruje k syntéze slobody a prírody. Kultúru tak možno chápať ako meradlo ľudského pokroku. V oblasti Kantovho chápania dejín je smerodajná aj jeho teória svetoobčianstva, ktorá nie je totožná s myšlienkou politického kozmopolitizmu. Svetoobčiansky celok, ku ktorému dejiny smerujú, predstavuje priestor na rozvinutie všetkých ľudských predispozícií. Je to cieľ, kam majú smerovať dejiny.

Po historickofilozofickej a analytickej časti autorovo skúmanie prechádza do pôsobnosti systematickej filozofie. Smerujúcou je snaha o podporu argumentu, že Kantova a Herderova paradigma kultúry disponuje veľkým vplyvom až po súčasnosť. Pozornosť je tak venovaná dvom variantom kultúry – herderovskému a kantovskému. Význam herderovského variantu možno dnes badať v kultúrnej antropológii či etnografii, zatiaľ čo vplyv kantovského variantu nachádzame v politických a etických témach. Autor monografie si nekladie za úlohu priniesť komplexnú teóriu, snaží sa však otvoriť diskusiu o kantovských a herderovských inšpiráciách. V rámci vymedzeného cieľa sa pozornosť obracia na témy ako zrod pojmu kultúra vo vedeckom antropológickom diskurze či súčasné problémy ako multikulturalizmus, kozmopolitizmus, migrácia, globálna výchova, politické inštitúcie a pod.

Ako prvá je realizovaná analýza spomínaných kultúrnych paradigiem smerom k antropológii a kultúrnym štúdiám. Odraz osvietenských filozofických paradigiem sa nachádza vo všetkých fundamentálnych smeroch súčasnej kultúrnej antropológie, t. j. v evolucionizme, difuzionizme, konfiguracionizme či štrukturalizme. Zároveň je však viackrát zdôraznené, že Kanta ani Herdera nemožno považovať za antropológov v modernom zmysle slova, a teda ani ich antropológie nemajú rozmery súčasnej vedy. Avšak v autonómnom vývoji moderných špeciálnych vied sa nevidí negácia faktu, že mohli byť ovplyvnené aj filozofickou reflexiou 18. storočia. V Kan-

tových dielach možno pozorovať dva varianty antropológie, t. j. racionalistický prístup a empiristický koncept. Svojím prístupom posilnil miesto antropológie vo filozofii. Herdera na druhej strane možno považovať za zakladateľa moderného spôsobu uvažovania v kultúrnych štúdiách. V jeho snahe o prekonanie osvietenského univerzalizmu cítiť veľkú antropológickú citlivosť.

V predposlednej kapitole sa monografia orientuje na Kantovu a Herderovu antropológiu, kde možno pozorovať výrazné presahy do súčasných antropológicko-kultúrnych problémov a otázok. Posledná kapitola, nie menej dôležitá ako tie predošlé, rieši veľmi citlivé témy multikulturalizmu, čo pokladám za pozitívny a prínosný aspekt tejto monografie. Multikulturalizmus sa dnes stáva bytostnou témou globalizovaného sveta, dotýka sa a bude sa dotýkať v budúcnosti každého z nás. Tento problém bytostne vyplýva z kultúrnej rozdielnosti. Nástrahy multikulturalizmu vyplývajú aj z problémov ako globálne otepľovanie či vojenské ťaženie svetových mocností, čo má za následok stret diametrálne odlišných kultúr nielen na území Ázie či Afriky, ale prenikajúcich čoraz viac na územie starého kontinentu. Pri riešení problému multikulturalizmu nám nenapomáha geografická veľkosť európskych štátov, ktorá nedokáže absorbovať enormné množstvo ľudí, prichádzajúcich z ohrozených krajín. Práve preto považujem túto časť práce za nesmierne prínosnú pre súčasnú filozofiu.

Monografia v závere otvára možnosti premyslenia problému stretu kultúr a nástrah, ktoré s multikulturalizmom prichádzajú. Oceňujem preto posledné dve časti monografie, v ktorých je možné sledovať postup od dejín filozofie k systematickej filozofii. Autor monografie ponúka širokej filozofickej obci dôslednú filozoficko-historickú analýzu pojmu kultúra, pričom vychádza z významných postáv nemeckej filozofie, a to z filozofie I. Kanta a J. G. Herdera.

Mgr. Martin Babjak

Pavol Jozef Šafárik University in Košice

Košice, Slovakia

martin.babjak1@student.upjs.sk

ORCID ID: 0000-0002-2953-2081